

บทที่ 3

พุทธปรัชญาเถรวาท

ความหมายของปรัชญา

ปรัชญา เป็นศัพท์บัญญัติในภาษาไทย มาจากศัพท์เดิม คือ ปฺร สนธิกับคำว่า ญา หรือชญา ปฺร แปลว่า ประเสริฐเลิศ ดียิ่งและคำว่า ชญา แปลว่า รู้หรือความรู้ หรือความฉลาด เมื่อรวมเข้าเป็น ปรัชญา จึงแปลว่า ความรู้อันประเสริฐความรู้ที่ดีเลิศ ความรู้อันสูงสุด ภาษาอังกฤษใช้ว่า Philosophy แปลว่า ความรักในความรู้หรือความรักในการที่จะแสวงหาความรู้ ความรู้ในการศึกษา

คำว่าปรัชญา ในภาษาไทยตรงกับที่ ภาษาบาลี ใช้ว่า ปัญญา สาขาวิชาปรัชญาสนใจความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ทั้งในภพนี้และภพหน้าอันยังมาไม่ถึง ดังที่ โกศล สินธวานนท์ (2514 : 3) ให้ความเห็นว่า “ปรัชญารวมอยู่กับชีวิตประจำวัน แยกไม่ออก ปัญหาที่มีเพียงว่าปรัชญาอยู่ในจิตสำนึกหรือไม่ ปรัชญานั้นดีหรือเลว กระจางชัดหรือสับสนยุ่งเหยิง ใครที่ไม่ยอมรับปรัชญา คนนั้นก็มึปรัชญาอยู่ในตัวโดยที่ไม่ได้ตระหนัก”

ปรัชญาโดยทั่วไปมักพูดถึงเรื่องความจริงที่สิ้นสุด ความจริงอันสุดท้าย (Ultimate or Absolute Truth) กล่าวถึงผลรวมแห่งประสบการณ์เดิมซึ่งผ่านการพิจารณาหรือไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว และถูกกำหนดไว้เป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตที่คนจะปฏิบัติตามได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางความคิดที่คิดว่าเป็นทางดีที่สุด

ความสนใจปรัชญาทำให้มนุษย์พยายามขบคิดปัญหาและหาคำตอบโดยไม่พอใจง่าย ๆ ดังที่ อดิศักดิ์ ทองบุญ (2525 : 56) กล่าวว่า “ปรัชญาถือหลักเหตุผลหรือปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อให้ได้ความรู้มา ไม่ถือการปฏิบัติ ไม่เชื่อสิ่งใดก่อนที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงตามหลักเหตุผลโดยตนเอง”

พุทธศาสนากับพุทธปรัชญา

พระพุทธศาสนาอาจจัดเป็นปรัชญาได้ เพราะพระพุทธศาสนาถือทั้งหลักศรัทธา และปัญญา

อดิศักดิ์ ทองบุญ (2525 : 56) อธิบายว่า “พระพุทธศาสนากับพุทธปรัชญามี บ่อเกิดอย่างเดียวกัน นั่นคือ คำประศาสน์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งรวมอยู่ในพระไตรปิฎก เราจึง ถือว่าพระไตรปิฎกคือหลักแห่งพุทธศาสนา ส่วนพุทธปรัชญาได้แก่บรรดาคำอธิบายความ ในพระไตรปิฎกตามแนวเหตุผล”

พุทธปรัชญาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาิกาย หินยาน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทไม่ชอบเรียกนิกายของตนเองว่า หินยาน เพราะคำนี้เป็นชื่อที่ พุทธฝ่ายมหายานตั้งให้ คำว่าหินยาน แปลว่า พาหนะเล็ก ส่วนคำว่ามหายานแปลว่า พาหนะใหญ่ที่สามารถขนส่งสรรพสัตว์เข้าสู่นิพพานได้มากกว่าหินยาน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทจึง นิยมเรียกนิกายของตนว่าเถรวาท และเรียกนิกายมหายานว่าอาจารย์วาท

เถรวาท หมายถึงลัทธิที่ปฏิบัติตามมติของพระอรหันตเถระ 500 องค์ ผู้เข้าร่วม ในการสังคายนาครั้งที่ 1 ณ กรุงราชคฤห์ ในการประชุมครั้งนั้น พระอานนที่ได้ชี้แจงต่อพระ ทั้งหลายว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ถนอสิกขาบทเล็กน้อยได้ภายหลังการ บรินิพพานของพระองค์ . ที่ประชุมตกลงกันไม่ได้ว่าสิกขาบทเล็กน้อยครอบคลุมถึงสิกขาบท เหล่าใดบ้าง ในที่สุดได้มีมติไม่ให้ถนอสิกขาบทใดโดยประกาศว่า “สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรง บัญญัติไม่ถนอบัญญัติที่ทรงบัญญัติแล้ว สมาทานประพฤตสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรง บัญญัติแล้ว” ชาวพุทธเถรวาทปฏิบัติตามนี้อย่างเคร่งครัดโดยรักษาคำสอนเดิมแท้ของ พระพุทธเจ้าไว้ในรูปของพระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นที่รู้จักใน บรรดานักศึกษาปรัชญาอินเดียในนามว่า “พระพุทธศาสนาดั้งเดิม” (Early Buddhism) (พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2532 : 1-2)

ส่วนอาจารย์วาท หมายถึงลัทธิที่เกิดขึ้นภายหลังเถรวาท แยกตัวออกจาก เถรวาทในสังคายนาครั้งที่ 2 ประมาณ 100 ปี หลังพระพุทธเจ้าบรินิพพาน เสถียร โพธิ์นันทะ (2520 : 52) อธิบายว่า

พวกที่ถือข้างอนุโลม ดัดแปลงพระธรรมวินัยตามกาลเทศะพวกนี้ไม่ถือเคร่งในวินัย แต่ถือหนักไปทางปรมาัตถธรรม ฉะนั้นแนวคิดทางปรัชญาของคณะนี้จึงเฟื่องฟูมากกว่าพวกต้น แต่เป็นปรัชญาที่สร้างขึ้นโดยความคิดของพระคณาจารย์ผู้อรธธบายพระพุทธมตีมามากมาย เรียกว่า อาจารย์วาท คือ พวกที่ถือตามวาทะของอาจารย์ คือ อาจารย์ว่าอย่างไรก็ถืออย่างนั้น

เถรวาทกับอาจารย์วาทยังมีชื่อเรียกอย่างอื่น คือ เถรวาทบางครั้งเรียกว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายทักษิณนิกาย ส่วนอาจารย์วาทบางครั้งเรียกว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย การเรียกเช่นนี้ พระมหาสม สุมนิ (2529 : 334-335) อธิบายว่า

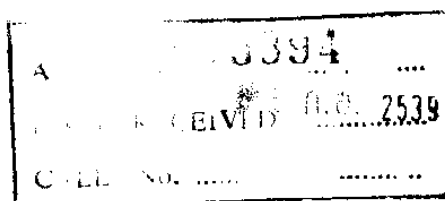
เรียกว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายทักษิณนิกาย เพราะนิกายนี้แพร่กระจายไปในกลุ่มประเทศทางตะวันออกเฉียงใต้และทางใต้ เช่น ลังกา พม่า ไทย เป็นต้น เรียกว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย เพราะได้แพร่ไปทางกลุ่มประเทศฝ่ายเหนือ คือ ธิเบต เอเชียกลาง จีน เกาหลี และญี่ปุ่น

สรุปได้ว่า เถรวาท หรือหินยาน หรือพระพุทธศาสนาฝ่ายทักษิณนิกาย หรือพระพุทธศาสนาดั้งเดิม คือ พวกที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแต่ดั้งเดิม ไม่ดัดแปลงเพิ่มเติมคำสอนนอกเหนือจากคัมภีร์ ส่วนอาจารย์วาทหรือมหายานหรือพระพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย คือพวกที่ดัดแปลงพระธรรมวินัย ยึดคำสอนของอาจารย์ ลัทธินี้เกิดขึ้นหลังเถรวาทประมาณ 100 ปี

ศาสนาส่วนใหญ่ให้คำสอนเกี่ยวกับโลกและชีวิต คำสอนเหล่านั้นได้สร้างโลกทัศน์ให้แก่ศาสนิก และโลกทัศน์ก็คือ มุมมองชีวิตที่มนุษย์ใช้ตีความประสบการณ์เพื่อเลือกทางดำเนินชีวิต

การศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาโดยใช้กรอบปรัชญาตะวันตก 3 สาขา เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตก ซึ่งได้จัดหมวดหมู่ไว้อย่างเป็นทางการแล้ว คือ

1. อภิปรัชญา
2. ญาณวิทยา
3. จริยศาสตร์

294.39
ส ๑๖ พ

1. อภิปรัชญา (Metaphysics)

อภิปรัชญาเป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความจริง คือศึกษาเรื่องภาวะ หรือสัจ (Being) และความมีอยู่ (Existence) คือศึกษาถึงภาวะทั่วไปอย่างใดอย่างหนึ่งของ สิ่งทั้งหลาย นอกเหนือไปจากที่วิทยาศาสตร์แต่ละสาขาศึกษาได้ (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2533 : 5)

พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความจริงหรือสัจจะ 2 อย่าง คือ สมมติสัจจะและ ปรมาตตสัจจะ

1.1 สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ความจริงโดยสมมติ คือสิ่งที่เป็นจริงเพราะบัญญัติ จากชาวโลก เพื่อการรับรู้ร่วมกัน สิ่งนั้นไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง เช่นคน พ่อ แม่ ลูก แมว สุนัข สิ่งเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของขันธ์ 5 จึงไม่มีความเป็นจริงโดยสภาวะของตนเอง จัด เป็นความจริงโดยสมมติของชาวโลก

1.2 ปรมาตตสัจจะ (Ultimate Truth) ความจริงโดยปรมาตต คือความจริงแท้สูงสุดตาม สภาวะที่เป็นเอง โดยไม่อาศัยการสมมติบัญญัติของชาวโลก ดังคำอธิบายว่า "ธรรมทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น แม้ปราศจากการสมมติก็ยังเชื่อว่ามีอยู่ เพราะว่ามีสภาวะให้รู้ได้ด้วยสามารถ แห่งลักษณะเฉพาะตนและสามัญลักษณะ" (พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2532 : 12 อ้างถึง พระอภิธรรมปิฎก เล่ม 4, 2535 : 218) คัมภีร์ฝ่ายอภิธรรมจำแนกประเภทของปรมาตตสัจจะ ออกเป็นจิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งตรงกับเบญจขันธ์และนิพพานในคัมภีร์ฝ่ายพระสูตร

1.2.1 เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ 5 เป็นสิ่งที่มีจริงโดยสภาวะของตน เป็นปรมาตตสัจจะเช่นเดียวกับนิพพาน คือ เบญจขันธ์ เป็นสังขตธรรม ธรรมที่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ธรรมที่มีปัจจัย สภาวะที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งขึ้น สภาวะที่ปัจจัยทั้งหลายร่วมกันแต่งสรรคขึ้น สิ่งที่มีปัจจัย ประกอบกันเข้าหรือสิ่งที่ปรากฏและเป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย นิพพานเป็นอสังขตธรรม ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ธรรมที่ไม่มีปัจจัยหรือสภาวะที่ไม่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เป็นไป ตามเงื่อนไขของปัจจัย

โลกและชีวิตในสังสารวัฏ เป็นสังขตธรรม เพราะเกิดจากการรวมตัวกันขององค์ ประกอบพื้นฐาน 5 ประการ ที่เรียกว่า เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ 5 อันได้แก่

1.2.1.1 รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและ พฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงาน ฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและ พฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

1.2.1.2 เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ

1.2.1.3 สัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้ หรือ หมายรู้ กำหนดรู้ อากาเรหรือเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้น ๆ ได้ (อารมณ์ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่จิตรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรับรู้โดยอาศัยทวารทั้ง 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์)

1.2.1.4 สังขาร (Mental Formation หรือ Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ ประชุมปรุงการตรัสตรึกนึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจาให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม

1.2.1.5 วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้ง อารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจคือการเห็นการได้ยินการได้กลิ่น การรู้รส การรู้รสสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ

รูป เป็นองค์ประกอบฝ่ายวัตถุหรือสสารของสิ่งมีชีวิต (สวิญญาณณะ) และสิ่งไม่มีชีวิต (อวิญญาณณะ)

เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นองค์ประกอบฝ่ายจิต ที่ปรุงแต่งชีวิตมนุษย์

จิต ไม่ใช่สาร (substance) เพราะสิ่งที่เป็นสารจะดำรงอยู่ด้วยตนเองอย่างเที่ยงแท้ถาวร จิตเป็นอนิจจังคือเปลี่ยนแปลงทุกขณะเกิดดับทุกขณะ (พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2532 : 7)

1.2.2 ไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of Existence) ลักษณะโดยธรรมชาติ 3 อย่าง ของสิ่งทั้งปวง มีพุทธพจน์แสดงหลักไว้ในรูปของกฎธรรมชาติว่า

ตถาคต(พระพุทธเจ้า)ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้นก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ตถาคตตรัสรู้แล้ว เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอกแสดงวางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลักเปิดเผยแจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย

(พระราชวรมุนี, 2529 : 68)

ไตรลักษณ์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ แปลว่า ลักษณะที่ทั่วไปหรือ
เสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง

ความหมายโดยย่อของไตรลักษณ์

1) อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว
ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

พุทธปรัชญาเถรวาทถือความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมนิยามคือกฎธรรมชาติที่
ครอบคลุมสังขตธรรมทั้งหมด จิตและวัตถุตั้งอยู่เพียงชั่วขณะ ไม่มีอัตตาถาวร

2) ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการ
เกิดขึ้นและสลายตัวภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพ
เป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมนุรณมีความ
บกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา
และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป ยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

ความเป็นทุกข์โดยทั่วไปมีความหมายถึงทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกไม่สบายกาย
ไม่สบายใจ แต่ทุกขลักษณะมีความหมายกว้างเท่านั้น เพราะการกล่าวถึงสังขารทั้งปวงเป็น
ทุกข์ ย่อมหมายครอบคลุมความทุกข์ของสิ่งไร้ชีวิต เช่น ก้อนอิฐ หรือกองทราย ในกรณีนี้
ก้อนอิฐไม่มีจิตรับรู้ทุกขเวทนาแต่เป็นทุกข์ในความหมายที่ใช้ในไตรลักษณ์ นั่นคือ สรรพสิ่ง
เป็นทุกข์เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เนื่องจากถูกบีบคั้นให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
(พระราชนิพนธ์, 2529 : 70/12)

3) อนตฺตา (Soullessness หรือ Non - Self) ไม่มีอัตตา ความไม่ใช่ตัวตน
ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของตนเอง สิ่งทั้งหลายหากจะกล่าวว่ามีก็ต้องว่ามีอยู่ในรูปของ
กระแสที่ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิดดับสืบต่อไปอยู่ตลอดเวลา
เวลาไม่ขาดสายจึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง เมื่อต้องเกิดดับไม่คงที่และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่
อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมนุรณอยู่ในตัว
และเมื่อทุกส่วนเป็นไปในรูปกระแสที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ก็ย่อมไม่เป็น
ตัวของตัว มีตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ (พระราชนิพนธ์, 2529 : 69)

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (2532 : 13) กล่าวว่า

ในสมัยพุทธกาลศาสนาสำคัญของอินเดียเช่นศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน
ล้วนสอนเรื่องอัตตา ซึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่าอาตมัน ศาสนาเชน เรียกว่า
ชีวะ หรือชีพ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่สอนเรื่องอนัตตาในลักษณะ

ที่ขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอัตตาในศาสนาอื่น ๆ ดังนั้นทฤษฎีอนัตตาจึงถูกถือว่าเป็นคำสอนเฉพาะของพระพุทธศาสนาที่หาไม่ได้ในศาสนาอื่น (แม้ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาซิกข์ ล้วนสอนเรื่องอัตตาทั้งนั้น) คำสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง ปราภฏมียุอยู่ในศาสนาอื่นแล้ว แต่คำสอนเรื่องอนัตตา มีเฉพาะในพุทธศาสนา

คำสอนเรื่องอนัตตานำไปสู่ความคิดเรื่องสูญญตาเพราะโลกและชีวิตถูกปรุงแต่งมาจากขันธ 5 ซึ่งไม่ใช่อตตา โลกและชีวิตจึงเป็นของว่าง คำว่า “ว่าง” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงภาวะที่ไม่มีสิ่งของใดเลย ความว่าง(สูญญตา) หมายถึงว่างจากอตตาและของที่เกี่ยวข้องกับอตตา

1.2.3 ปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination) เป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดาไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสดาทั้งหลาย (พระราชมุนี, 2529 : 79)

พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะว่า โลกเกิดขึ้นเพราะอาศัยการประชุมแห่งเหตุ ปัจจัยการประชุมแห่งเหตุปัจจัยไม่ใช่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่ดำเนินไปตามหลักอิทัปปัจจยตา

อิทัปปัจจยตาคือกฎธรรมชาติ (ธรรมนิยาม) ที่สร้างระเบียบแบบแผนให้แก่โลกและชีวิตกฎนี้มีอยู่เองไม่มีใครสร้างหรือบัญญัติ พระพุทธเจ้าเพียงแต่ทรงค้นพบกฎและประกาศแก่ชาวโลกเท่านั้น หลักอิทัปปัจจยตามีชื่อเรียกเป็นที่รู้จักกันดีว่าปฏิจจสมุปบาท

เดือน คำดี (2534 : 83) กล่าวว่า

ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิด การดำเนินไปและการดับไปของชีวิตรวมถึงการเกิด การดับแห่งทุกข์ด้วย ในประการนี้ สิ่งทั้งหลายจะเกิดขึ้น เป็นอยู่ และดับลงไป ในลักษณะแห่งความสัมพันธ์กัน เป็นห่วงโซ่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันในรูปแบบของวงจร กล่าวคือ เป็นกระบวนการแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่

พระราชมุนี (2529 : 69) อธิบายว่า

หลักปฏิจจสมุปบาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มี 2 หลักด้วยกัน คือ หลักสากลที่ให้ดับทุกข์และหลักประยุกต์ที่แจกแจงหัวข้อธรรมแต่ละหลักแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกแสดงกระบวนการเกิด เรียกว่า สมุทยวาร ส่วนหลังแสดงการดับ เรียกว่า นิโรธวาร

1.2.3.1 หลักสากล

ก. อิมสมิ!สติ อิทํ โหติ	เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิมสสุปปาทา อิทํ อูปปชฺชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
ข. อิมสมิ อสฺติ อิทํ น โหติ	เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี
อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺเฌติ	เพราะสิ่งนี้ดับไปสิ่งนี้ ก็ดับไป(ด้วย)

หลักสากลเพียงแต่บอกกว้างๆ ว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้นต้องมีเหตุสนับสนุน โดยไม่มีการระบุลงไปว่าสิ่งนั้นคืออะไร เหตุนั้นๆ ประกอบด้วยอะไรบ้าง

พิจารณาตามรูปพยัญชนะ หลักทั่วไปนี้ เข้ากับชื่อที่เรียกว่า อิทํปัจจุยตา ด้วยตัวนี้ เขียนเป็นสัญลักษณ์ได้ดังนี้

ก. เมื่อมี	ก. ก็มี	ข.
เพราะ	ก. เกิดขึ้น	ข. จึงเกิดขึ้น
ข. เมื่อไม่มี	ก. ก็ไม่มี	ข.
เพราะ	ก. ดับ	ข. จึงดับ

1.2.3.2 หลักประยุกต์ เป็นการนำเอาหลักสากลมาอธิบายกระบวนการเกิดดับของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์ หลักประยุกต์นี้อาจอธิบายกระบวนการเกิดของสิ่งมีชีวิตไม่มีวิญญาณ ขอให้พิจารณาหัวข้อปัจจัยต่อไปนี้เป็น

ก. อวิชฺชาปัจจุยา สงฺขารา	เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี
สงฺขารปัจจุยา วิญญานํ	เพราะสังขารเป็นปัจจัยวิญญาณจึงมี
วิญญานปัจจุยา นามรูปํ	เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี
นามรูปปัจจุยา สฬายตณํ	เพราะนามรูปเป็นปัจจัยสฬายตณะจึงมี
สฬายตณปัจจุยา ผสฺสโต	เพราะสฬายตณะเป็นปัจจัยผัสสะจึงมี
ผสฺสปัจจุยา เวทนา	เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวทนาจึงมี
เวทนาปัจจุยา ตณฺหา	เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงมี
ตณฺหาปัจจุยา อูปาทานํ	เพราะตัณหาเป็นปัจจัยอุปาทานจึงมี
อูปาทานปัจจุยา ภโว	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงมี
ภวปัจจุยา ชาติ	เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี
ชาติปัจจุยา ชรามรณํ	เพราะชาติเป็นปัจจัยชราภวณะจึงมี

...โลกปริเวททุกขโทมนสุปายาสา สมุภวนุติ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ จึงมีพร้อม เอวเมตสุส เกวลสุส ทุกขกฺขนฺธสุส สมุทโย โหติ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีได้ด้วยประการฉะนี้

ข. อวิชชชย เตวฺว อเสสวึราค	เพราะอวิชชา สำรอกดับไม่เหลือ
นิโรธา สงฺขารนิโรโ	สังขารจึงดับ
สงฺขารนิโรธา วิญญานณ	เพราะสังขารดับวิญญานจึงดับ
นิโรโ วิญญานนิโรธา นามรูป	เพราะวิญญานดับนามรูปจึงดับ
นิโรโ นามรูปนิโรธา สฬายตน	เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึงดับ
นิโรโ สฬายตนนิโรธา ผลสุส	เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ
นิโรโ ผลสุสนิโรธา เวทนา	เพราะสัมผัสระดับเวทนาจึงดับ
นิโรโ เวทนานิโรธา ตณฺหา	เพราะเวทนาดับตณฺหาจึงดับ
นิโรโ ตณฺหานิโรธา อุปาทาน	เพราะตณฺหาดับอุปาทานจึงดับ
นิโรโ อุปาทานิโรธา ภวนิโรโ	เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
ภวนิโรธา ชาตินิโรโ	เพราะภพดับ ชาตจึงดับ
ชาตินิโรธา ชรามรณ	เพราะชาติดับ ชรามรณะ(จึงดับ)

โลกปริเวททุกขโทมนสุปายาสา นิรุชฌนุติ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ

เอวเมตสุส เกวลสุส ทุกขกฺขนฺธสุส นิโรโ โหติ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ (พระราชนิพนธ์, 2529 : 81 - 82)

ธรรมหมวดนี้หมายถึง ความเป็นเหตุเป็นผลอิงอาศัยกันเกิดขึ้น ไม่มีอะไรเกิดขึ้นลอยๆ นั่นคือ สรรพสิ่งที่เกิดจากเหตุ เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น ผลย่อมตามมา เพราะเหตุและผลมีธรรมชาติอิงอาศัยกันอยู่ การเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปาทนี้ทำให้สามารถแก้ปัญหาชีวิตซึ่งประกอบด้วย ความคิด ความแก่ ความตาย และความทุกข์ โศก ปริเวทนา โทมนัสตามธรรมดาเหตุต้องอาศัยปัจจัย เพราะเหตุเป็นเครื่องสำคัญ ปัจจัยเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดเหตุขึ้น

ปัญหาจึงมีว่า ความเกิด (คือชาติ) มีขึ้นได้อย่างไรในการตอบปัญหานี้พุทธองค์ทรงชี้ไปที่ความต้องการในเจตนาที่จะกระทำทางกาย วาจา ใจ ให้เป็นกรรมขึ้นคือภพ

ภพเกิดขึ้นเพราะมีอุปาทาน คือความยึดเหนี่ยวมั่นคง อุปาทานเกิดขึ้นเพราะมี ตัณหาที่มีความอยาก ตัณหาเกิดขึ้นเพราะมีเวทนา คืออารมณ์ที่ชอบไม่ชอบหรือเฉย ๆ เวทนา เกิดขึ้นเพราะมีผัสสะ คือการสัมผัสถูกต้อง ผัสสะเกิดขึ้นเพราะมีอายตนะ (สฬายตนะ) ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะเกิดขึ้นเพราะมีนามรูป คือ ตัวคนเราที่มีร่างกายและ จิตใจ นามรูปเกิดขึ้นเพราะมีวิญญาณมีจิตใจ วิญญาณหรือจิตใจมีอารมณ์ที่เป็นความรู้สึก พิเศษอย่างหนึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกพิเศษนี้คืออดีตกรรมเกิดขึ้นในขณะที่ปฏิสนธิ เป็น อารมณ์ปรุงแต่งให้เกิดทางกายวาจาจึงเป็นพฤติกรรมของจิตได้แก่สังขารดังนั้นสังขารเกิดขึ้น เพราะมีอวิชชาคือความไม่รู้ ความหลงผิด เข้าใจผิดเห็นผิดซึ่งเป็นสาเหตุของความทุกข์ ทั้งหมด

1.2.4 กรรมและกฎแห่งกรรม พระราชาธรรมณี (2529 : 15) กล่าวว่า

หลักกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะมีส่วนใด ๆ ล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะแสดงถึงหรือสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน แต่นำมาแสดงในชื่อ ต่าง ๆ กัน โดยที่ความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งคนละส่วนละตอนกันบ้าง เป็น ความจริงอันเดียวกัน แต่แสดงคนละรูปละแนว เพื่อวัตถุประสงค์คนละอย่าง บ้าง ด้วยเหตุนี้หลักกรรมบางข้อจึงเป็นส่วนย่อยของหลักใหญ่ บางข้อเป็น หลักใหญ่ด้วยกัน ครอบคลุมความหมายของกันและกัน แต่มีแนวหรือรูปแบบ การแสดงและความมุ่งหมายจำเพาะในการแสดงต่างกัน

ปฏิจจสมุปบาทนั้น ถือว่าเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมธรรมทั้งหมด กรรมเป็น เพียงส่วนหนึ่งในกระบวนการนั้นออกเป็น 3 วัฏฏะ คือ กิเลส กรรม และวิบาก หลัก ปฏิจจสมุปบาทแสดงถึงกระบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งต้นแต่กิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมจนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับเมื่อเข้าใจปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ก็เป็น อันเข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย

อย่างไรก็ดี การอธิบายตามแนวปฏิจจสมุปบาทนั้น เป็นการพิจารณาในแง่ของ กระบวนการธรรมชาติว่าด้วยกฎหรือสภาวะล้วน ๆ และเป็นการมองอย่างกว้าง ๆ ตลอดใน ชีวิตจริง จะเห็นว่าส่วนของปฏิจจสมุปบาทที่ปรากฏเด่นชัดออกมาในการดำเนินชีวิต ประจำวัน เป็นเรื่องของการแสดงออก และเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของคนโดยตรง ก็คือ

ส่วนที่เรียกว่ากรรม ถ้าฟังในทางปฏิบัติอย่างนี้ ก็อาจยกเอากรรมขึ้นเป็นจุดเน้นและเป็นบทตั้งแล้วเอาส่วนอื่น ๆ ของปัจจุสมุปบาท เป็นตัวประกอบสำหรับศึกษาสังสืบเนื่องต่อไป ปัจจุสมุปบาทก็จะปรากฏในรูปร่างที่นิยมเรียกว่า กฎแห่งกรรม

1.2.4.1 ความหมายของกรรม

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม

อย่างไรก็ตาม ความหมายที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายอย่างกลาง ๆ พอคลุมความได้กว้างๆ เท่านั้น ถ้าจะให้ชัดเจนมองเห็นเนื้อหาและขอบเขตแจ่มแจ้ง ควรพิจารณาโดยแยกแยะความหมายออกเป็นแง่ หรือเป็นลำดับต่าง ๆ ดังนี้

ก. เมื่อมองให้ถึงตัวแท้ของกรรมหรือมองให้ถึงต้นตอ เป็นการสนองตรงตัว หรือเฉพาะตัว กรรมก็คือเจตนาอันได้แก่ เจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกคิด ตัดสินมุ่งหมายที่จะกระทำหรือพลังนำที่เป็นตัวกระทำการนั้นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้เป็นตัวนำปั้งชี้อและกำหนดทิศทางการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ปูร่องแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง จึงเป็นตัวแท้ของกรรม

ข. มองเข้าไปที่ภายในกระบวนการแห่งชีวิตของบุคคลแต่ละคนจะเห็นกรรมในแง่เป็นตัวการ ซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการแห่งชีวิต เป็นเจ้าหน้าที่ในการปูร่องแต่งโครงสร้างและวิถีที่จะดำเนินของชีวิตนั้น กรรมในแง่นี้ตรงกับคำว่า สังขาร หรือมักเรียกว่าสังขาร เช่นอย่างที่เป็นหัวข้อหนึ่งในปัจจุสมุปบาท ซึ่งแปลกันว่า สภาพที่ปูร่องแต่งจิต หมายความว่า องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ ปูร่องแปลงการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกาย วาจา เป็นกรรมแบบต่าง ๆ ความคิดปูร่องแต่ง ในความหมายนี้ยึดเอาเจตนาเป็นหลัก

ค. มองในแง่ของชีวิตที่สำเร็จรูปแล้วเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ หรือมองชีวิตที่ด้านนอกอย่างเป็นหน่วยรวมหน่วยหนึ่ง ๆ กรรมในแง่นี้ก็ คือ การทำ การพูด การคิด หรือการคิดนึก และการแสดงออกทางกาย วาจาหรือความประพฤติที่เป็นไปต่าง ๆ

น่าสังเกตว่า ที่สอนกันอยู่โดยมากนอกจากเน้นกรรมในความหมายนี้แล้วยังเน้นแง่อดีตอีกด้วย

ง. มองในแง่กิจกรรมของมนุษย์ ได้แก่ กรรมในความหมายของการประกอบอาชีพการงาน การดำเนินชีวิต และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจตจำนง การคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เกิดความเป็นไปในสังคมมนุษย์ อย่างที่เป็นที่เห็นกันอยู่

ในบรรดากรรม 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม มโนกรรมสำคัญที่สุดและมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้นค้นคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำคือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วจีกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง

1.2.4.2 กฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าจะชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมชาติแห่งปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ธรรมดาที่เรามองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน

กฎธรรมชาติหรือนิยามนั้น แม้จะมีลักษณะทั่วไปอย่างเดียวกันทั้งหมดคือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย แต่ก็อาจแยกประเภทออกไปได้ตามลักษณะอาการจำเพาะที่เป็นแนวทางหรือเป็นแบบหนึ่งๆ ของความสัมพันธ์ อันจะช่วยให้กำหนดศึกษาได้ง่ายขึ้น กฎธรรมชาติ หรือ นิยาม 5 อย่าง คือ

1) อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น เรื่องลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตก พายุร้อน การที่ดอกบัวบานกลางวัน หุบกลางคืน การที่ดิน น้ำ ปุ๋ยช่วยให้ต้นไม้งาม การที่คนไอหรือจาม การที่สิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อย เป็นต้น แนวความคิดของท่านมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิจาก

2) พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกว่า พันธุกรรม เช่น หลักความจริงที่ว่า พืชเช่นใดก็ให้ผลเช่นนั้น พืชมะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

3) จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่ออารมณ์(สิ่งเร้า) กระทบประสาทจะมีการรับรู้เกิดขึ้น

4) ธรรมเนียม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า กระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน เช่น ทำกรรมดีก็มีผลดี ทำกรรมชั่วก็มีผลชั่ว เป็นต้น

5) ธรรมเนียม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างที่เรียกกันว่า ความเป็นไปตามธรรมชาติ เช่นว่า สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา ธรรมดาของคนยุคนี้มีอายุขัยประมาณร้อยปี ไม่ว่าพระพุทธเจ้าอุบัติหรือไม่ก็ตามย่อมเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่เป็นสภาพไม่เที่ยง ถูกปัจจัยบีบคั้น และไม่ใช่อัตตา ดังนี้ เป็นต้น

1.2.5 นิพพาน เป็นคุณค่าสูงสุดแห่งชีวิตมนุษย์ เป็นธรรมอันสูงสุด เป็นความดีอันสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้รับในปัจจุบันชาติ และเป็นธรรมอันสูงสุดที่พระพุทธองค์ทรงสอนและจะสอนต่อไปอีกในอนาคตไม่มีอะไรจะสูงยิ่งไปกว่านี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนเรื่อง “นิพพาน” และตรัสยกย่อง “นิพพาน” ว่า เป็นธรรมอันสูงสุด หรือเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะพระพุทธองค์มองเห็นชัดแจ้งว่า วงล้อหรือวัฏฏะแห่งความเกิดและความตายเต็มไปด้วยกองทุกข์ไม่รู้จักจบสิ้น ตราบใดที่จิตของมนุษย์ยังมีอวิชชา ตัณหา และอุปาทานอยู่ จะต้องเกิด แก่ เจ็บ และตาย และได้รับความทุกข์ทรมานอยู่ตราบนั้น ดังนี้ พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงธรรม เพื่อให้เรานำเอาไปปฏิบัติ เพื่อหักห้ามเสีย ซึ่งวงล้อแห่งความเกิดและความตาย เพื่อห้ามทะเลแห่งวิภังขาร เพื่อบรรลุดังสันติสุขอันแท้จริง คือนิพพาน

1.2.5.1 ภาวะแห่งนิพพาน พระราชมุนี (2529 : 229) อธิบายว่า

เมื่ออวิชชา ตัณหา อุปาทานดับไป นิพพานก็ปรากฏแทนที่พร้อมกันจะพูดให้มันเข้าอีกก็ว่า การดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน นั้นแหละคือนิพพาน จิตใจของมนุษย์ที่มีอวิชชา ตัณหา และอุปาทานอยู่ ต้องเผชิญกับความทุกข์นานัปการ กล่าวคือ

- ก. ทุกข์ประจำสังขาร อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ และตาย
- ข. ทุกข์บางโอกาส อันได้แก่ ความเศร้าโศก การร้องไห้พิไรำพัน ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความเสียใจ ความพลาดหวัง ความคับแค้นใจ
- ค. ทุกข์โดยย่อ คือ ความยึดมั่นในขันธทั้ง 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ว่าเป็นเราเป็นเขา

1.2.5.2 พุทธดำรัสเกี่ยวกับนิพพาน จุดมุ่งหมายอันสูงสุดแห่งการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่มีอะไรนอกเหนือไปกว่าการบรรลุนิพพาน เรื่องนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่สาวกของพระองค์ว่า "ในการบัดนี้ก็ดี และในการที่ล่วงมาแล้วก็ดี เราสอนเรื่องทุกข์ และดับความทุกข์เท่านั้น" และในการแสวงหาความหลุดพ้น เราได้พบสิ่งหนึ่ง คือ นิพพาน ซึ่งเป็นสภาพไม่เกิดไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นว่างจากอุปาทานทั้งปวง ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่เศร้า โศก ไม่ร้องไห้พิไรำพัน สภาพดังกล่าวนี้ เราได้เข้าถึงแล้วเป็นของลึกซึ้ง เป็นสภาพที่เห็นได้ยาก เป็นสภาพที่เข้าถึงได้ยาก เป็นสภาพที่มั่นคงถาวร เป็นของประเสริฐยิ่งอยู่เหนือการนึกเดาเอาเอง อยู่เหนือการนึกเดาตามเหตุผล เป็นของแน่นอนเป็นสิ่งที่นักปราชญ์พึงรู้เฉพาะตน

นอกจากนี้ ในคัมภีร์บาลียังได้พรรณานาธรรมชาติของนิพพานไว้หลายนัยด้วยกัน แต่เมื่อเอาใจความแล้ว ก็เหมือนที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ อาทิเช่น นิพพานเป็นโลกุตระธรรม คือ อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งปวง เป็นอกาลิกะ เป็นความจริงตลอดอนันตกาล เป็นความจริงแท้อันติมะ เป็นสภาพที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นอมตะ อยู่เหนือความนึกคิด เป็นเอกภาพในตัวเองมิได้เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งใด และไม่มีขอบเขตจำกัด

1.2.5.3 ลักษณะของนิพพาน พระมหาสม สุมน (2529 : 173) อธิบายว่า

นิพพานในทรรศนะของเดรวาท มี 3 ลักษณะคือ ความไม่ตาย ความสงบสุข และความปลอดภัย แต่ละลักษณะมีอธิบายโดยสังเขปดังนี้

ก. ความไม่ตาย (อมตะ) ความไม่ตายหรือความว่างจากความตายและความไม่ยั่งยืนมั่นคงชนิดใดชนิดหนึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่ประติษฐิ์ขึ้นลอย ๆ แต่เป็นสิ่งที่อยู่จริงตามธรรมชาติไม่เพียงแต่เป็นเรื่องภายในจิตเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่เหนือจิตใจของแต่ละคนอีกด้วย มันเป็นสิ่งที่ว่างจากความตาย อีกนัยหนึ่ง คำว่า "มัจจุ" หรือความตายนี้ ยังหมายถึงมารจำพวกหนึ่งในจำนวน 5 จำพวกที่พระพุทธเจ้าทรงเอาชนะได้ ในวันที่พระองค์ตรัสรู้ มาร 5 จำพวกนั้นคือ

(1) ฆันธมาร มารคือขันธ 5 ทั้งนี้เพราะขันธทั้ง 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณนี้ เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วย่อมจะดำเนินไปสู่ความตาย

(2) กิเลสมาร มารคือกิเลส ข้อนี้หมายความว่า กิเลส คือเครื่องเศร้าหมองของจิต อันได้แก่ความโลภ และความหลง เป็นอุปสรรคสำคัญที่ไม่ให้เราทำความดีได้สำเร็จตามเป้าหมาย และยิ่งกว่านี้ยังทำลายความดีที่เราทำอีกด้วย ดังนั้น กิเลสจึงจัดว่าเป็นมาร

(3) อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร ข้อนี้ได้แก่อภิสังขารหรือกรรม ซึ่งก็หมายถึง กรรมชั่วที่เราได้ทำไว้ในอดีต มาคอยขัดขวางทำลายไม่ให้เราทำความดีโดยตลอด

(4) มัจจุมาร มาร คือความตาย ความตายได้ชื่อว่ามาร เพราะเป็นการตัดชีวิตของเราไม่ให้มีโอกาสทำความดีต่อไปอีก เช่น คนเรารุ่งเรืองในชีวิตในหน้าที่การงาน ก็พอดีมาถึงแก่กรรมเสียก่อน เลยไม่มีโอกาสรุ่งโรจน์ต่อไปอีก

(5) เทวปุตตมาร มารคือเทวนูตร ข้อนี้ได้แก่เทวดาผู้ชั่วร้าย คอยทำลายหรือเบียดเบียนผู้ทำความดี ไม่ให้ทำความดีไปตลอด

ข. ความสงบ ความสงบตรงกันข้ามกับคำว่า “วุ่นวาย” จิตสงบก็คือจิตที่ไม่วุ่นวาย สังคมสงบก็คือสังคมไม่วุ่นวาย ความสงบในที่นี้หมายถึง สงบจากกิเลสอันมีอวิชชาตัณหาและอุปาทาน เป็นต้น และความสงบจากความเกิดแก่ เจ็บ ตาย และสงบจากความโศกเศร้า ความร่ำไห้ฟูมฟาย ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ เป็นต้น ความสงบถือว่าเป็นยอดของความสุขและยอดปรารถนาของมนุษย์

ค. ความปลอดภัย นิพพานในลักษณะนี้ หมายถึง เป็นที่ยึดเหนี่ยวอันถาวรที่ปกป้องและคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ที่พ้นภัย เป็นต้น

ลักษณะนิพพานทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า “นิพพาน” เป็นจุดหมายปลายทางอันสูงสุด เป็นคุณค่าทางวิญญาณอันสูงสุด เพราะเป็นสุดแห่งความสุขปลอดภัยจากข้าศึกศัตรูทั้งปวง

1.2.5.4 ทางไปนิพพาน เพื่อแก้ปัญหาแห่งชีวิตคือความทุกข์ พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบว่า อวิชชาเป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะเมื่ออวิชชาจึงมีตัณหาและอุปาทาน เมื่อเหตุของความทุกข์ได้ถูกทำลายลง ทุกข์อันเป็นต้นเหตุก็จะหมดสิ้นไปได้ ต้องอาศัยฝ่ายอวิชชาเป็นเครื่องมือ อวิชชาเท่านั้นทำลายอวิชชาได้ ภาวะที่ดับทุกข์ไปเพราะอวิชชาดับนี้ พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเรียกว่า “นิพพาน”

ทางไปนิพพานตามความเชื่อถือของฝ่ายเถรวาทมีอยู่ 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการปฏิบัติทั้ง 3 ประการนี้ย่อมาจากมรรคมีองค์ 8 ประการ อันมีความเห็นชอบ ดำริชอบ และพูดชอบ เป็นต้น ประการแรก ประกอบด้วยการละเว้นชั่วและทำความดี และประการสุดท้ายคือปัญญา อันได้แก่ความรู้จริงตามที่มันเป็น

2. ญาณวิทยา (Epistemology)

ปรัชญาสาขานี้เป็นทฤษฎีว่าด้วยความรู้ (Theory of Knowledge) อันได้แก่หมวดความรู้ที่ค้นคว้าเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ กำเนิดของความรู้ ความสมเหตุสมผลของความรู้ และขอบเขตของความรู้

ภาพรวมของพระพุทธปรัชญาเถรวาทในสวนที่จัดเป็นญาณวิทยาหรือญาณวิทยาเถรวาทนั้นเป็นการตอบคำถามที่ว่ามนุษย์รู้สัจจะหรือความจริงได้อย่างไรมีอะไรเป็นเครื่องพิสูจน์ปรมาตตสัจจะ ความรู้เกิดขึ้นทางใดบ้าง ประมวลคำตอบเหล่านี้และปัญหาอื่นๆ เกี่ยวกับความรู้ เรียกว่าญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ (พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2532 : 23)

2.1 ระดับของความรู้

พุทธปรัชญาจำแนกความรู้ออกเป็น 2 ระดับ คือ ความรู้ชั้นโลกียะ และความรู้ชั้นโลกุตตระ แต่ละระดับต้องสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยตรง พุทธปรัชญายอมรับว่าความรู้ระดับหนึ่งผ่านทางผัสสะ เพราะพระพุทธองค์ทรงแสดงความจริงของโลกและชีวิตโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นบ่อเกิดของความรู้ในระดับหนึ่งจึงเป็นเรื่องของผัสสะ และในอีกระดับหนึ่งความรู้เป็นเรื่องของจิตใคร่ครวญ ไตร่ตรองพิจารณาหรือวิปัสสนาโดยตรง เป็นกิจกรรมทางปัญญา

ในเรื่องเกี่ยวกับความรู้ที่พระพุทธองค์ทรงใช้ประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ เช่น ในเวทิตทาสสูตร ซึ่งกล่าวถึงปัญหาเรื่องพระพรหมว่ามีหรือไม่ ก็ปรากฏว่าพระพุทธองค์ทรงใช้วิชาของประสบการณ์เป็นเครื่องซักถามในที่สุดไม่มีผู้ใดเคยเห็นหรือรู้จักพระพรหม ในอปฺปนณฺกสูตรได้แสดงความเชื่อที่จะเป็นความจริงนั้นต้องตรงกับสิ่งหรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นมาถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่ามี ความเชื่อนั้นเท็จ ถ้าปรโลกไม่มีจริงใครกล่าวว่ามีจริง คำกล่าวนั้นเท็จถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่ามีจริง ความเชื่อนั้นจริง ดังนั้น จุดประสงค์ของการแสวงหาความรู้ของพุทธปรัชญาจึงสัมพันธ์กับภาคปฏิบัติ เพื่อที่จะรู้ความรู้ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง (เดื่อน คำดี, 2534 : 121)

ในแง่ขอบเขตของความรู้ พุทธปรัชญาถือในระดับโลกียวิสัยของปุถุชนสามัญ เราไม่สามารถรู้สิ่งที่อยู่นอกขอบเขตของประสบการณ์ได้ จอนห์ ลอค นักประสบการณ์นิยมก็สนับสนุน โดยกล่าวว่าเราไม่จำเป็นต้องรู้ว่ามีหรือไม่มีอะไร รู้เพียงว่ารู้สึกว่าเป็นของเรา

ให้ได้เราไม่อาจรู้ทุกสิ่งรู้เพียงเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้ก็พอ พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธที่จะตอบ ปัญหาที่อยู่พ้นประสบการณ์ที่เรียกว่าอวyakตปัญหา 10 ข้อ คือ

- 1) โลกเที่ยงหรือ
- 2) โลกไม่เที่ยงหรือ
- 3) โลกมีที่สุดหรือ
- 4) โลกไม่มีที่สุดหรือ
- 5) ชีพเป็นสิ่งเดียวกับร่างกายหรือ
- 6) ชีพไม่ใช่ไม่มีอยู่ที่ไม่ใช่หรือ
- 7) หลังตายแล้วสัตว์มีอยู่หรือ
- 8) หลังตายแล้วสัตว์ไม่มีอยู่หรือ
- 9) หลังตายแล้วสัตว์ทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่หรือ
- 10) หลังตายแล้วสัตว์จะมีอยู่ที่ไม่ใช่ไม่มีอยู่ที่ไม่ใช่หรือ

เพราะปัญหาเหล่านี้ไม่ว่าคำตอบจะออกมาในรูปใดก็ไม่พ้นการโต้แย้ง เนื่องจากอยู่นอกวิสัยของประสบการณ์ซึ่งไม่ชี้ชัดได้ว่าความจริงเป็นอย่างไร

2.2 การจัดระดับของความรู้

กระบวนการความรู้ในพุทธปรัชญา อาจจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ความรู้ อย่างต่ำ เรียกว่า โลกีย์ปัญญา และความรู้อย่างสูง เรียกว่า โลกุตตรปัญญา อย่างแรกเป็น ความรู้ที่อยู่ในวิสัยของปุถุชน อย่างหลังเป็นความรู้ของอรหันต์ ซึ่งพ้นจากอำนาจของกิเลส หรือสังสารวัฏ และการจัดความรู้ตั้งแต่อย่างต่ำไปหาความรู้อย่างสูงสุดนั้น แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1) ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ (Consciousness) คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ เป็นความรู้เริ่มแรกเมื่อเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น ซึ่งจะกลายเป็นเวทนาต่อไป จึงจะกำหนด ได้ว่า เป็นนั่นเป็นนี่หรือสัญญาต่อไป ความรู้ระดับวิญญาณนี้เกิดจากการสัมผัสกันระหว่าง อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยทวาร ทั้ง 6 เป็นฐาน ดังนี้

- 1.1) ตาสัมผัสกับรูป เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า จักขุวิญญาณ-เห็น
- 1.2) หูสัมผัสกับเสียง เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า โสตวิญาณ-ได้ยิน
- 1.3) จมูกสัมผัสกับกลิ่น เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า ชานวิญาณ-ได้กลิ่น

1.4) ลิ่นสัมผัสกับรส เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาน-รู้รส

1.5) กาย สัมผัสกับโณฐัพพะ เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า กายวิญญาน-รู้สิ่ง
ต้องกาย

1.6) ใจสัมผัสกับธรรม เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า มโนวิญญาน-รู้เรื่องในใจ

ความรู้สัมผัสนี้ เป็นการรู้อย่างจำเพาะ เกิดขึ้นแบบง่าย ๆ ผิวดินและชั่วคราวจะ
อันสั้น กล่าวคือ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปหรือผ่านไปสู่อารมณ์ระดับอื่น แต่การปรากฏตัวของความรู้
นี้เป็นไปอยู่ตรงท่าที่ทวารยังสัมผัสกับอารมณ์นั้น ๆ อยู่

2) ความรู้ระดับสัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้ หมายถึง คือ ความรู้
ระดับกำหนดรู้อาการ เครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้ เช่น
รู้ลักษณะ อากาศ ทรวดทรง สีสดฐาน ฯลฯ ตลอดจนชื่อเรียก และสมมติบัญญัติต่าง ๆ ว่า
เขียว ขาว ดำ แดง ดั่ง เบา ทุ้ม แหลม อ้วน ผอม ใต้ ปากกา นาฬิกา นก หมา ปลา ไก่ เรา
เขา ท่าน เธอ เป็นต้น ความรู้ขั้นสัญญานี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยการเทียบเคียงระหว่าง
ประสบการณ์หรือความรู้เก่ากับประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ในฐานที่ความรู้ขั้นสัญญานี้
เป็นความรู้ลำดับต่อจากความรู้ขั้นวิญญาน จึงแบ่งออกเป็น 6 อย่าง ตามทางแห่งการรับรู้

2.1) รูปสัญญา ความหมายรูปร่าง เช่นว่า ดำ แดง เขียว เหลือง เป็นต้น

2.2) สัทสัญญา ความหมายรู้เสียง เช่นว่า ดัง เบา ทุ้ม แหลม เป็นต้น

2.3) คันธสัญญา ความหมายรู้กลิ่น เช่นว่า หอมเหม็น เป็นต้น

2.4) รสสัญญา ความหมายรู้รส เช่นว่า หวาน เปรี้ยว ขม เค็ม เป็นต้น

2.5) โณฐัพพะสัญญา ความหมายรู้สัมผัสทางกาย เช่นว่า อ่อน แข็ง
หยาบ ละเอียด ร้อน เย็น เป็นต้น

2.6) ธัมมสัญญา ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่นว่า งาม น่าเกลียด
เที่ยง ไม่เที่ยง เป็นต้น

ความรู้ขั้นวิญญาน กับความรู้ขั้นสัญญานี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยกันอย่างใกล้ชิดและ
มีความสัมพันธ์กันอยู่เสมอ ดังนั้น องค์ธรรม คือ สติ จึงเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นและเป็น
คุณประโยชน์แก่จิตในการทำกับการรับรู้อารมณ์ใดๆอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดปราศจากสติเมื่อ
นั้นความรู้ขั้นสัญญานี้ไม่เดินไปตามระบบหรือกระบวนการ เราเรียกว่าเกิดอาการหลงลืมและ
เลอะเลือน สติพันเพือน เป็นต้น เพราะไม่สามารถจะจดจำอะไรได้ นั่นก็คือ ไม่สามารถจะทำ
การเทียบเคียงความรู้เก่าหรือประสบการณ์เก่ากับความรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่ว่าลวงหรือ

กันได้หรือขัดแย้งกันอย่างไร ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ระดับสัญญาาก็คือกระบวนการเรียกเก็บรวบรวมและสะสมข้อมูลของการเรียนรู้และวัตถุดิบสำหรับความคิดนั่นเอง

3) ความรู้ระดับทฤษฎีหรือมโนภาพ (Conception) ความรู้ขั้นนี้ หมายถึง ความเห็นซึ่งรวมถึงความเชื่อถือ ความเข้าใจตามนัยเหตุผล แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องจากความเห็น ความเข้าใจ และความใฝ่ฝันเป็นต้น แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าว่าดี ไม่ดี ควรจะเป็นไม่ควรจะเป็น เป็นต้นอย่างหนึ่งความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงว่า คืออะไร เป็นอย่างไรเพราะเหตุไร เป็นต้นอีกอย่างหนึ่ง ความรู้ระดับทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎี เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากการไตร่ตรอง ตรึกตรอง เห็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังแห่งปรากฏการณ์ ตามหลักเหตุผลเป็นกฎเกณฑ์ค่อนข้างจะลึกซึ้งและซับซ้อนกว่าความรู้ 2 ระดับที่กล่าวมาแล้ว

กล่าวโดยย่อความรู้ในพุทธปรัชญาย่อสรุปลงในปริญา 3 ชั้น (พระราชาธรมณี, 2529 : 360) คือ

3.1) ญาติปริญา ความรู้ที่เป็นการรู้จักปรากฏการณ์เรื่องราวหรือลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นแบบเฉพาะอย่าง เฉพาะสิ่ง แม้จะรู้จักสิ่งนั้น ๆ อย่างครบกระบวนการ เช่น รู้ว่ามันคืออะไรเกิดขึ้นได้อย่างไร มีอะไรเป็นเหตุมีปัจจัย ตั้งอยู่ได้อย่างไร มันสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นอย่างไร เสื่อมสลายแตกดับไปเพราะอะไร และในเวลาใดดังนี้ เป็นต้น การรู้เช่นนี้เป็นความรู้พื้นฐาน ได้แก่ ความรู้ขั้นวิญญาณและสัญญานั่นเอง

3.2) ตีรณปริญา ความรู้ที่เป็นการตรองเห็น เป็นความรู้ที่เกิดจากการตรึกตรองตามอาการของโลก และชีวิตที่ปรากฏอยู่โดยการใช้หลักเหตุผล หรือตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือตรึกตรอง แล้วได้ความรู้เห็นออกมาเป็นกฎเกณฑ์หรือมติเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นอย่างรวบยอด เช่น เห็นความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ความเป็นสภาพอันทนได้ยากและไม่อยู่ในอำนาจ (ทุกข์) และความเป็นสภาพหาตัวตนมิได้ (อนัตตา) ว่าเป็นลักษณะทั่วไปและเสมอภาคของสรรพสิ่งได้แก่ความรู้ขั้นทฤษฎีและอภิญาบางระดับ

3.3) ปหานปริญา ความรู้ที่เป็นการหยั่งรู้และกำจัดละกิเลสเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งวิปัสสนาสามารถใช้แก้ปัญหาชีวิตคือ ความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ความรู้ขั้นนี้เป็นเครื่องมือปฏิบัติการทำลายกิเลสต้นเหตุโดยตรง อาจเทียบได้กับความรู้ขั้นอภิญาและขั้นญาณในฐานะเป็นอุปกรณ์ในความเป็นพระอรหันต์และเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติตามพุทธจริยธรรมในระดับสูงเท่านั้น

อนึ่งความรู้ทั้งหมดทุกระดับเมื่อย่นลงให้สั้นสุดได้เป็น 2 คือ โลกียปัญญา กับ โลกุตระปัญญา อย่างแรกเป็นความรู้ที่อยู่ในวิสัยแห่งสังสารสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในภพ อย่างหลังเป็นความรู้อย่างตรงกันข้าม เพราะไม่อยู่ในวิสัยของโลกีย แต่เป็นความรู้ที่ทำให้ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นสิ่งเดียวกันคือทำให้ปุถุชนกับนิพพานเป็นสิ่งเดียวกัน กลายเป็น พระอริยบุคคลหรือพระอรหันต์ไป

3. จริยศาสตร์ (Ethics)

จริยศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์ โดย จริยศาสตร์มองพฤติกรรมของมนุษย์ทางด้านคุณค่า (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532 : 9) กล่าวคือ ต้องการวัดหรือตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าการกระทำอย่างนี้ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก ควรหรือไม่ควร พระมหาประยูร ธมฺมจิตโต (2534 : 27) อธิบายว่า จริยศาสตร์เป็นสาขาที่ตอบคำถามว่าความดีความชั่วคืออะไร ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร อะไรคือความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จริยสัจ 4 และทรงสอนจริยสัจ 4 ซึ่งเมื่อก้าวโดยย่อ มี 2 ประการ คือ

- 1) เรื่องทุกข์
- 2) เรื่องดับทุกข์

แนวปฏิบัติในการดับทุกข์คือ มรรค มีองค์ 8 ซึ่งย่อเหลือ 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการปฏิบัติตามหลัก 3 ประการนี้ จะนำไปสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด คำสอนเหล่านี้เป็นจริยศาสตร์ (Ethics) ของพุทธปรัชญาเถรวาท